

ГЕОЕНЕРГЕТИКАТА

– КОРЕКТИВЪТ В МЕЖДУНАРОДНИТЕ ОТНОШЕНИЯ

проф.д.ик.н. Нина Дюлгерова

Първото десетилетие на 21 век се превърна в поредица от изненади и предизвикателства, които преобърнаха представите за традиционните институции и механизми, определящи съдържателната характеристика на понятието „международни отношения“. В съществуващия до края на Студената война световен порядък редът се определяше от баланса на силите, който в различните епохи на действащата международна система, се основаваше върху различни принципи. През втората половина на 20 век издигната идеологическа бариера определяше играчите, процесите и механизмите, които характеризираха ялтенско-потсдамския свят след Втората световна война.

Геополитическото, геоикономическото и геоенергийното преструктуриране на света очертава етапите, през които човечеството се развива след края на Студената война. Този период се характеризира с преминаване от еднополярен към многополярен свят. Кулминация в процеса на установяване на монополярност са събитията от 11 септември 2001 г., след които тероризмът бе обявен за новия и единствен световен враг. Този свят обаче не просъществува дълго, тъй като остарелите международноправни норми и принципи довеждат до едностранно обявената независимост от Косово през февруари 2008 г. и до кавказкия конфликт от август с г. Те са ярко доказателство за задълбочаваща се криза на международните институции, съпроводена с икономическите сътресения на разразилата се световна финансова криза.

В сферата на МО според известния френския социолог Раймон Арон господства “плюрализма на суверенитетите”. Това означава отсъствие на монопол на принуждение и насилие като всеки участник в

международните отношения е принуден да определя своето поведение с оглед непредсказуемостта на другите участници.

Подобни идеи споделят и много други изследователи, отбелязващи, че международните отношения се характеризират с отсъствие на консенсус между участниците относно общите ценности, относно някои общоприети социални правила, гарантиращи юридическите или моралните норми. Приема се, че съществена роля в глобалните и регионалните промени играят стихийните процеси и субективните фактори, а също така не трябва да се пренебрегва значителния елемент на риска и непредсказуемостта.

В духа на тези като цяло универсални характеристики на международните отношения не може да се пренебрегне обстоятелството, че през последните години идеологическият антагонизъм от периода на Студената война отстъпва на утвърждаващия се прагматизъм. Засилващата се зависимост от стратегическите суровини на Централна Евразия и необходимостта от нови, ефективни и неподвластни на руския енергиен монополизъм, транспортни коридори, диктува новите правила на поведение и новите механизми в Европа и в света. Геоенергетиката и геоикономиката определят вече акцентите и субектите. В новата/старата конфигурация от последното десетилетие ЕС-НАТО-САЩ-Русия все по-ясно и отчетливо се открояват дисхармонията, конфронтацията, засилващите се позиции на Москва, но и отслабващата роля на Вашингтон. Политиката за/против Русия преминава през призмата на геоенергийната зависимост и на войнствената риторика. Последната през последните месеци има повече спорадичен и като цяло неефективен характер. Едно от ярките доказателства за това е докладът на ЕС за отговорността за войната между Русия и Грузия от август 2009 г.¹ Резултатите от него

---

¹ Georgian president Mikheil Saakashvili blamed for starting Russian war. EU investigation says Tbilisi launched indiscriminate assault on South Ossetia. Inquiry accuses both sides in five-day conflict of breaking laws of war. 30.09.1009.
<http://www.guardian.co.uk/world/2009/sep/30/georgia-attacks-unjustifiable-eu>

удовлетворяват и Москва и Тбилиси, тъй като всяка една от тях намери в този документ аргументи за своята позиция. Факт е обаче, че в него ясно бе посочен виновника за войната – Грузия и нейния президент Михаил Саакашвили. Друг сериозен аргумент за променените позиции на Москва в европейски и глобален план е руско-украинският газов конфликт от януари 2009 г., който за пореден път доказва зависимостта на редица европейски държави от руския газ.

През последните месеци се отбелязва и впечатляващото разширяване на спектъра от многообразни форми на взаимодействие между Кремъл и останалия свят. Доказателство за това са многобройните срещи в икономически, политически и дипломатически формат, където Русия, все по-често в динамична конфигурация със силните държави от ЕС или от БРИК, стабилно отстоява своите интереси в утвърждаващата се дихотомия енергетика – сигурност.

Събитията, особено след като новият американски президент Барак Обама от влезе в Белия дом през януари 2009 г., утвърждават налагащата се максима, че енергийната зависимост определя и акцентите на сигурността в геополитически план. Тя се проявява в интензивните преговори на най-различни равнища, където все по-често се разминават позициите на Русия и ЕС с тези на САЩ по отношение на европейската и глобалната архитектура за сигурност.

След края на Студената война новата архитектура на европейската сигурност добива нови очертания. Тя е предопределена както от променената геополитическа карта на Европа и Евразия, така и от новата, съдържателна характеристика на налагащите се механизми и взаимоотношения между старите и новите участници в международните отношения. Въпрос на време е контурите на новата архитектура на сигурност да бъдат уточнени, а в бъдеще може да бъде подписан и формален документ. Не е от съществено значение дали в най-близко

бъдеще ще бъде сключено международно споразумение за европейската сигурност (което да замени Хелзинкския договор). По-важен е конструктивният диалог между големите европейски държави, на първо място континенталните.

През последната година се забелязва нарастваща тенденция в тази посока. Отношенията между Москва и Берлин могат да бъдат окачествени като между стратегически партньори. Понякога лоялността на Германия към Русия е значително по-голяма, отколкото към традиционни партньори от международни организации като ЕС, ОССЕ, НАТО. През последните години тя се проявява в широкия политико-икономическо-енергиен спектър на сигурността. Контактите на Русия с Франция, Испания или Италия също са добри или по-добри като това зависи от пъстроцветната политическа окраска на правителствата в Париж, Мадрид и Рим. Амплитудата на колебание на Великобритания между Европа и Америка все повече се увеличава с приближаване на изборите в ЕС за ключовите постове на председател и външен министър на Съюза, а влиянието ѝ на континента все повече намалява. Поведението на някои балтийски страни и държави от Централна Европа може да забавят развитието на новата парадигма на сигурността, но едва ли ще е за дълго. Друга ключова международна организация на континента - НАТО, все още е в процес на утвърждаване на своето присъствие в глобален и регионален план, което трябва да отстоява в най-голямото предизвикателство, пред което е изправена в Афганистан. Независимо как ще завърши афганистанската война, НАТО няма да може да поддържа отношения в сферата на сигурността в Европа, принципно различни от онези, които ще определят силните европейски държави.

Немаловажно значение за това тяхно решение е новият елемент за Европа, който не съществуваше преди. Това е “меката сила” на Европейския съюз. ЕС привлича бившите източноевропейски страни с

рационалния си механизъм. Евросъюзът укрепва също така добросъседските отношения между своите членки. Брюксел издава множество вътрешни инструкции и предписания, които повече остават на хартия, но и доказват необходимостта от тромавата брюкселска бюрокрация. Тези правила обаче съдействат за премахването на вътрешните граници в ЕС, позволяват за постепенното въвеждане на единна валута и издигат на по-високо ниво свободата и сигурността на гражданите на съюза. Доказателство за позитивните като цяло процеси, които протичат в еврозоната е силният интерес към членство в ЕС от страна на съседните на Европа страни и народи.

Не е без значение за очертаващата се нова международна стратификация е промяната, която от началото на годината се налага и в политиката на Вашингтон. Тя може да бъде определена като по-гъвкава и по-близо до комформизма. Акцентът на новата американска администрация е поставен върху диалога и върху търсенето на конструктивни решения за излизане от многобройните капани, поставени от предшественика Джордж Буш. Агресивността и конфронтацията вече не са визитната картичка на Вашингтон. Не трябва да се пренебрегва и задълбочаващата се рецесия и сериозни икономически катаклизми, които поставят на сериозно изпитание социалния и етноконфесионалния мир в Америка.

САЩ не се отказва от утвърждаване на сфери на влияние в постсъветското пространство, но там процесите вече протичат не в негова полза. Вземите през февруари 2009 г. решения на Организацията на договора за колективна сигурност за създаването на колективни сили за оперативно реагиране и на евразийското икономическо общество за формирането на антикризисен фонд очертават тенденции към консолидация на субектите от постсъветското пространство върху нова основа. Те не се развиват гладко, но са ефикасна форма за сътрудничество

като своеобразен аналог, а също и като контрапункт на Североатлантическия пакт и ЕС.

Енергийните акценти на очертаващия се нов световен ред определят и стратегическите зони на сигурност, които са концентрирани в Черноморско-Каспийския ареал. Тясната връзка между местонаходищата на нефт и газ в Каспийския и Средноазиатския региони и тяхното транспортиране към европейския континент засилва значението на Кавказ, чиято сигурност и интегритет са главно условие за доставките на европейски нефт и газ. Европа се нуждае от стратегически суровини. В ситуация обаче, в която единствената действена енергийна транспортна система, захранваща голям брой европейските държави с нефт и газ, е руската, диапазонът за противодействие продължава да е ограничен. Брюксел все още не може да се похвали с конкретни резултати от политическото и дипломатическото ухажване на държави като Казахстан, Туркменистан, Узбекистан или Азербайджан. Активността на Вашингтон в политико-икономико-военен план също не е за пренебрегване. В региона нарастват атаките и засилващите се икономически възможности на държави като Китай, Япония, Южна Корея, чиито оферти за много по-примамливи и финансово обезпечени, в сравнение с изпълнените с висока степен на непредсказуемост европейски енергийни проекти и бюрократични препятствия.

Не е случаен и фактът, че руското правителство одобри енергийната стратегия на Федерацията до 2030 г.², в която енергийния вектор е ориентиран на изток. Съгласно този документ експортът на нефт и нефтопродукти към 2030 г. ще намалее до 6.4 %, а доставките към Европа ще намаляват, а в източна посока ще нараства. Експортът на изток към

---

² Правительство РФ одобрило проект Энергетической стратегии на период до 2030 года, представленный Минэнерго России. 28.08.2009. <http://www.advis.ru/cgi-bin/new.pl?4C3EAD63-AB84-444F-9E3B-044B37B38750>

2030 г. ще бъде 20 % от общия обем. Енергостратегията трябва да се осъществява на три етапа: 2009-2015 г.; 2015-2022 г. и 2022—2030 г. Според направените прогнози към 2030 г. добивът на нефт ще нарастне на 9.7% в сравнение с 2008 г., а неговата преработка – на 16-31%. Производството на газ ще се увеличи на 33—42%. Освен това се предвижда делът на независимите производители на газ в добиването му да нарастне от 17 на 27%. В стратегията не заляга промяна в ръстта на производството на топливо, който ще се запази на 10—11%, а неговото използване ще остане 21—22%. Не по-малко от 15—20% от обема на вътрешния пазар на енергоносители ще се реализира на борсата.

Много важен е въпросът за цената на руската стратегия в областта на енергетиката. Тя е 1,8—2,2 трлн долара инвестиции в топливно-енергийния сектор за трите периода за нейното осъществяване. В нефтения отрасъл ще бъдат вложени 609—625 млрд долара, а в газовия — 565—590 млрд долара, като 289 млрд долара ще бъдат насочени към транспортирането, а само 194 млрд долара — в тяхното добиване. Капиталовите вложения в електрическата област ще бъдат 572—888 млрд долара.

Предвижда се основните инвестиционни източници да бъдат собствените средства на компаниите с привличане на кредити и средства от допълнителните мисии на акциите им. При модернизацията на съществуващите и при строителството на новите АЕЦ и газови електростанции държавата ще отделя средства. Предполага се делът на чуждестранните инвестиции в общата инвестиционна структура да бъде не по-малко от 12%.

В енергийната стратегия на Русия се предвижда експортът на нефт и нефтопродукти към 2030 г. от Федерацията да се намали до 6,4% спрямо 2008 года, което означава до 306—329 млн. т. Причината е в обстоятелството, че държавата е достигнала до кулминацията в добиването

на нефт и неговия растеж е ограничен. Това обаче не влияе върху магистралните твъбопроводи за доставките на „черно злато“ зад граница, които ще се увеличат до 65—70%. Разликата е само в това, че европейският дял ще се съкращава за сметка на източния, където експортът към 2030 г. ще се увеличи до 22—25%.

Газовият експорт се предвижда да нарасне на 45—53%, до 349—368 млрд. куб. м. Дялът на експорта на газ в страните от Азиатско-тихоокеанският регион ще нарасне от 0 през 2008 г. до 12% през 2015 г. и до 19—20% през 2030 г. Дялът на втечен газ в експорта на газ към 2030 году се предвижда да е 14—15%, а експортът на електроенергия към същата година трябва да нарасне от 17 млрд кВт ч през 2008 г. до 60 млрд кВт ч.

Всяка една от представените в енергийната стратегия на Русия параметри са амбициозни и впечатляващи. Доколко обаче тази широкомащабна и всеобхватна енергийна програма ще получи своята реализация е въпрос на политически конфигурации, икономически процеси и съществуващи реални човешки и природни ресурси.

За сега Москва продължава динамично и многовекторно да утвърждава своите позиции в регионален и глобален план. Политическите совалки и активните преговори в утвърждаването на познатите енергийни проекти, както и във включването в нови за нея като „Самсун-Джейхан“ показват последователността, с която Кремъл очертава, но най-важното осъществява, се стреми да осъществява своите планове.

Не остава без внимание и обстоятелството, че нарастващото търсене на енергийните субекти от евразийската зона активизира тяхната регионална и глобална активност. Възможностите за избор засилва техния стремеж към самостоятелна и независима (доколкото това е възможно с оглед Русия и уверичаващата се конкуренция между тях) политика в региона, основаваща се на най-важната в настоящия момент и в

дългосрочен план разменна монета – газа и нефта като производство и транспортиране. Все още съществено препятствие за разчупването на съществуващите досега модели за транспортиране на стратегическите суровини остава неуредения юридически статут на Каспийско море. Това продължава да бъде един и от съществените козове на Москва за запазване на позициите ѝ на енергийния пазар.

* * *

Светът е пред нови предизвикателства. Международният ред, изграден след Втората световна война, основаващ се на идеологията и биполярното начало, изчерпва вече своето съдържание. Все повече се засилват двупосочните процеси – икономическата глобализация и политическата фрагментация. Международната сигурност, както и изграждащата се нова система на международни отношения, очертават новите прагматични параметри и механизми, основаващи се през следващите десетилетия върху решаващия енергиен фактор. През него преминава и политическата дискусия за суверенитета и легитимността в глобален и регионален план като активна индикация за промените и новите акценти на световния ред.

Международните отношения през първото десетилетие на 21 век, независимо от постиженията в областта на високите технологии, отново връщат света към географските параметри на измерване на политическата и икономическата стратификация. Традиционно през последните години един от основните акценти в световния дневен ред, а може би и най-главният, е енергийният. Вече за никого не е изненада, че президенти и премиери голяма част от своите изявления и дейност подчиняват на търсенето на политически решения за стратегическите суровини в широкия спектър от енергийните до алтернативните източници. Геоенергетиката и нейният политически сегмент се превръщат в препятствие и/или панацея за решаването на многобройните проблеми,

които обществата, особено в европейския и евразийския регион, трябва да решават.